

Djäkneliv i Djäknestallet

På uppdrag av Skaradjäknnarnas förening

Inga Lundström och Barbro Olofsson

2011-05

Djäknestallet

Djäknestallet är ett minne över Skara som skolstad och över en byggnad med rötter i lokalt gårdshusbyggande. Här har många årgångar djäkna bott. Huset andas mänsklig närvaro som speglas i minnen och genom brev och memoarer från dem som själva bott här.

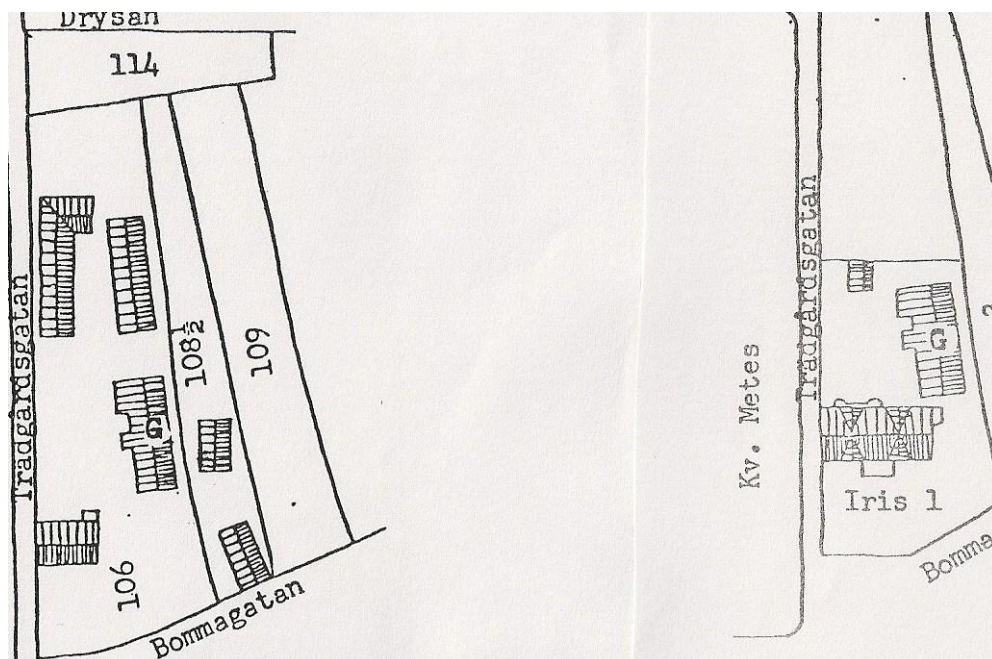
Gården köptes 1867 av major Johan Axel Frölich. Tidens snabba utveckling ledde till att den då lantbruksinriktade borgargården – slutna gård med ladugård, stall och magasin – snabbt förvandlades till borgerlig hyresfastighet med boende i både gatuhus och gårdshus.

Gatuhus och gårdshus representerade var sin lokal byggnadstradition som avspeglade både ett socialt och arkitektoniskt förhållande med motsvarigheter i Skaras övriga gårdsmiljöer. Frölichska gårdens miljö upplöstes när gatuhuset revs för att ge plats åt Nya biblioteket. Kvar blev gårdshuset, Djäknestallet, som flyttades något norrut inom tomten. Det renoverades tillbaka till 1880-tal - djäknares tid i huset.

Djäkna fanns redan på gården vid Frölichs tillträde och kom under hans tid att helt dominera boendet fram till sekelskiftet. Bland kända hyresgäster kan nämnas de som tillhörde kyrkoherde Johan Petter Sandzén, Järpås, hovpredikant Casper Tham, Kyrkefalla, och greve Gotthard Hamilton, Törnsäter Kinnekulle, som här höll skolhushåll för sina söner.

Av Skaras befolkning vid denna tid var nästan en fjärdedel djäkna. Två tredjedelar av skolans elever var inackorderade på olika sätt, en del med bostad, andra med mat och bostad, andra åter inkom med mat. Djäknares behov av logi och mathållning ombesörjdes inte minst av prästänkor och ensamstående kvinnor som då fanns i stor övertalighet.

Djäknestallet ägs idag av Skara kommun och förvaltas av Västergötlands museum.

Tomten 1865 vid tiden för Frölichs övertagande och 1981 vid tiden för rivningen inför biblioteksbygget. Gårdshuset/ Djäknestallet är markerat med G.

En gammal gård i Skara

Djäknestallet representerar allmän skarahistoria - byggnadshistoria, lantbrukshistoria, gårdshistoria och personhistoria. Huset andas mänsklig närvaro speglad i brev och memoarer från forna djäknars studietid i skolhushåll och djäknelyor. Professor Fredrik Dahlgren, dotterson till gårdsägaren major Johan Axel Frölich, som kunnat följa gårdens utveckling ger rika minnesbilder. Denna fastighet med Djäknestallet är ett unikt historiskt dokument från 1800-talet och framåt och över Skara som skolstad. Byggnadshistorien vittnar i sin flexibilitet om Skaras utveckling under tvåhundra år med sin förvandling från ekonomibyggnad till gårdshus till en hyresfastighet till museum.

Fredrik Dahlgren minns:

1867 inköptes gården av majoren Johan Axel Frölich. Tomten innehöll då fyra byggnader, nämligen en huvudbyggnad med gaveln mot Trädgårdsgatan, ett gårdshus med baksidan mot den intilliggande Klockaretomten, en lång uthuslänga i gårdshusets förlängning, dock med ett mellanrum, den så kallade smutten samt slutligen en ladugårdsbyggnad utefter Trädgårdsgatan. Majoren tillbyggde redan före sin inflyttning huvudbyggnaden till ungefär dubbla längden och lät riva ladugården varigenom gården fick det utseende som många minns. Majoren avled 1900 och hans änka, Louise Frölich, född Tham från Dagsnäs, år 1905. Tomtens boendestruktur fram till 1868 återspeglade tre av Skaras huvudfunktioner: Flertalet invånare representerade yrken inom skola, hantverk och lantbruksnäring. De för skolstaden Skara klassiska djäkarna bodde redan då på tomten och kom efter år 1868 att dominera boendet fram till sekelskiftet. Tomtens dåvarande två hus har anknytning till en lokal byggnadstradition. I egenskap av gatu- respektive gårdshus avspeglar de ett socialt men också ett arkitektoniskt förhållande. Det är detta förhållande dels mellan respektive tomtes gatu- och gårdshus, som främst utgör den lokala byggnadstraditionens anknytning till Frölichska tomten. Djäknestallets små bostadsrum utan kök på övervåningen som lämpade sig bra för djäknehushåll, försvann under slutet av 1890-talet. I stället gjordes övervåningen om till enrumslägenheter med kök, som var bättre anpassade till en bredare grupp av hyresgäster. Under 1900-talets första decennier var inslaget stort av handelsmän och personer med

serviceyrken. Detta avspeglar Skaras roll som ett lokalt handelscentrum. Huvudbyggnaden revs i samband med Nya Bibliotekets tillkomst 1987. Från mitten av 1800-talet har gårdshuset hyst djäknar, då ju antalet djäknar som ej hade sina hem i Skara, alltid varit stort i relation till den lilla stadens bostadsresurser.

Skolhushåll

Bland hyresgästerna i gårdshuset nämner Fredrik Dahlgren särskilt tre, nämligen kyrkoherde Johan Petter Sandzén i Järpås, hovpredikanten Casper Tham, Kyrkefalla och greve Gotthard Hamilton på Törnsäter, Kinnekulle som här höll skolhushåll för sina söner.

I det Sandzénska hushållet som hade de båda rummen på norra gaveln, övre våningen, bodde Karl Sandzén, hans klasskamrat Frans Nilsson samt deras informator Lars Johan Sandén. Under perioden 1879-86 hyrde familjen Sandzén fyra rum och kök i nedre våningen. Där bodde då nämnde Karl med sina yngre bröder Gustaf och Birger. I hushållet bodde också Sven Enander från Borås samt i egenskap av informator även Karl August Kilander.

I övervåningen fanns vid samma tid och även några år tidigare det Thamska skolhushållet. med bröderna Ernst, Carl och Henrik.

Senare bodde på norra gaveln, övre våningen, bröderna Fredrik och Axel Helén, söner till prosten i Udenäs. Bröderna var matgäster i det Sandzénska hushållet.

Familjen Gotthard Hamilton disponerade rum i gårdshuset 1881-96 därav de senare åren fyra rum och kök på nedre botten. Här bodde bröderna William, Henning, Hugo och Gösta. Lägenheten disponerades inte enbart som skolhushåll utan greven på Törnsäter bodde där även själv under flera vintrar.

I huset bodde även trotjänarinnor inom de Sandzénska och Thamska hushållen. De svarade för det materiella uppehållet inom hushållen och deras trogna omsorger utgjorde i hög grad familjemedlemmarnas trevnad och lekamliga välfärd.

Den som ej heller får glömmas är ”Städ-Anna”- Anna Hallgren som under de senare decennierna av den Frölichska tiden skötte städningen av gårdens lägenheter. Hon bodde där tillsammans med sin son, den sedermera kände affärsmannen i Göteborg, Herman Hallgren, som vid sin död gjorde stora donationer till Skara stad bland annat hemmet ”Mors minne”. De båda vilar nu på Marie kyrkogård under en sten med inskriften:

”Här vilar en mor med sin son”.

Från den gamla skolhushållningens dagar

Detta är en tid då naturhushållning och penningekonomi ännu går om lott med varandra.

Måltiderna intogs på särskilda matställen, där man antingen gjorde rätt för sig med kontanter eller där man lämnade matvaror, som lagades av en enkel kvinna, en matmamma eller djäknepig. Om den stat./naturaavlöning/överslagsberäkning som i senare fallet lämnades till mathållningen, kan man få en uppfattning om av den Taxsa för skol Gåssar som tagits tillvara av museiintendent Sanfrid Welin och redovisas i Skaradjäknen 1925/1.

Två tredjedelar av skolans elever var inackorderade på olika sätt, en del med bostad, andra med mat och bostad, andra åter med inkommat. Nedanstående taxa förskriver sig från 1870-talet men den gällde så sent som 1883. Sannolikt ännu några år fram i tiden.

Taxsa för skol Gåssar

15 sk. Kött, 15 sk. Fläsk, 10 sk. Ost, 15 sk. Smör, 3 sk. Potatismjöl, 2 sk. Bruna bönor, 1 sk. Ljus, 1 sk. Frukt, 1 pun Wettemiöl, 1 kanna ärter, 1 kanna gryn, 1 kanna lingon, ½ kanna sirup, ½ tunna potatis, ½ tunna råg, 30 ägg, 1 Kalfstek,

20 Kr för ved, mjölk m.m., 5 Kr för besväret (sk= skålpund)

Den första mogenhetsexamen i Skara

Studentexamen som tidigare avlagts vid universiteten flyttades 1864 över till läroverken.

”De skriftliga examensproven försiggick i domkapitlets sessionssal den 25-28 april i modersmålet, latin, franska och matematik, men två dagar förut hade två av de anmälda lärjungarna tillkännagivit, att de avstod från provens undergående”.

”Den 5 maj bedömdes så de avlagda skriftliga proven. Tre av de i dessa prov deltagande blev underkända, och återstod alltså till den muntliga prövningen 9 läroverkets egna lärjungar och en privatist.(sistnämnde hänvisades till annat läroverk).”

Den första studentexamen i Skara avlades den 4 och 6 juni 1864.

Rektor Rudolf Röding, en av de 9 examinanderna denna första gång i Skara, minns:

”Dagen för den muntliga prövningen var ej på förhand tillkännagiven, och den motsågs av både lärjungarna och lärarna själva med en viss spänning. I början av juni gick därför vi pojkar i en ständig ängslan för denna examen, som när som helst kunde komma och överraska oss.

En sådan junikväll var jag och de flesta av kamraterna vid 9-tiden ute och promenerade på trottoaren utanför skolan och språkade om den stundande prövningen. Då kom plötsligt skolans vaktmästare skyndsamt springande och ropade till oss: ”Skynda er hem, i morgon kl. 8 ska ni upp i examen!

Censorerna hade nämligen en stund förut kommit till staden och förkunnat denna nyhet för rektor, som genast sänt ut vaktmästaren för att kalla en del av oss att dagen därpå infinna oss till examen.

Ehuru vi blott var 9 examinander, pågick examen i två dagar, lördagen den 4 och måndagen den 6 juni, båda dagarna kl. 8 f.m.- 1 e. m. samt kl. 5 -8,15 e.m., d.v.s mer än 8 timmar.

Utom censorerna, läroverkets Eforus och av honom tillkallade examensvittnen hade ecklesiastikdepartementets chef, statsrådet F. F. Carlson rest ner för att iaktta, hur den nya examen skulle slå ut. Han hade anlänt till Skara den första examensdagen på eftermiddagen och var sedan närvarande vid examen till dess slut även som vid överläggningen därefter och bestämmandet av de examinerades betyg över avlagd examen. Jämte betygen i de olika examensämnena avgavs då ett särskilt betyg över allmän mogenhet, som nu ej längre förekommer.”

Innan vi inkallades och fick veta vårt öde, promenerade vi omkring i samlings salen, naturligtvis i orolig spänning under avvaktan på utgången av lärarnas överläggning. Om någon av oss skulle bli kuggad, menades då allmänt, så borde det väl vara den yngste och minste. Och då jag var den yngste och minste bland kamraterna, så må man ej undra på, om jag kände mig mindre tilltalad av den förespeglade utsikten. Med så mycket mera spänd förväntan lyssnade jag till rektors ord, och – efter vad jag sedan fick höra – hade statsrådet Carlson särskilt lagt märke till det glädjestrålade uttrycket i en liten ung examinands anlete, när det tillkännagavs, att även han blivit ”mogen” förklarad. Lärarna hade verkligen vid överläggningen tvekat, om en så ung och späd yngling kunde anses för ”mogen”, men statsrådet hade förklarat, att det ej var fråga om mogen ålder eller växt, utan om ett annat slags mogenhet.”

”Läroverkets Eforus, den populära biskop J. A. Butsch, hade sista examensdagen inbjudit censorer och lärare m. fl. till festlig middag på Berggrens salong, vid vilken vi examinander fick vara med på ett hörn. Och jag erinrar mig, att dåvarande lektor Wennerberg kom bort till vårt hörn och varnade oss att titta för djupt i vinglasen, särskilt dem av oss, som ännu hade en del av sin examen kvar.”

De vita mössorna

När sedan efter andra dagens prövningar alla nio blivit ”mogna” förklarade då blev glädjen fullständig.

Och då tog vi alla på oss de vita mössorna, och arm i arm, åtföljda av en stor sjungande och lyckönskande folkmassa, skolpojkar och andra, tågade vi ut till läroverkets trädgård, ”Botan”, under vägen blomsterhöljda från åtskilliga fönster, som vi passerade, och därute i Botan hissades de nyblivna studenterna och svängde man om i munter ringdans, en sed, som då inleddes och visst ännu fortgår. Och under de två följande dagarna, då läroverkets årsexamen ägde rum, var det för oss en särskild tillfredställelse och fröjd att, fria från allt examensbekymmer, få gå omkring och stoltsera i våra vita mössor.”

De första kvinnliga studenterna i Skara

Skolan följer och förändras genom samhällets utveckling

1927 tillåts flickor att börja studera i Skara skola för att ta studenten. Dock- den första kvinnliga privatisten vid Skara läroverk var Gerda Kylén 1869-1935. Hon avlade mogenhetsexamen 1887. Läraren, adjunkten Nils Johan Kylén var hennes far. Tillsammans med fadern och rektor Ödberg trädde hon efter examen ut på läroverkets stora trappa för att mottaga mängdens hyllningar. Den vita mössan satt ordentligt på huvudet men givetvis genomgick hon ej samma ritual som sina manliga kamrater. Nästa årskurs privatister kom 1890. En kvinnlig privatist hade under mellantiden blivit godkänd i de skriftliga proven men ej fullföljt examen.

Systrarna Nordin med kamrater 1890

De som erövrade den vita mössan 1890 var skaraflickorna Hildur Nordin, hennes syster Anna Nordin, Anna Brulin från Rackeby samt Malin Theorell från Mariestad. Hon har beskrivit hur det var att komma till Skara efter avslutad skolgång i Mariestads sexåriga flickskola:

Efter min ankomst den 1 mars blev det alldeles brått att tala med lärare. Jag hade turen att få vara med mina blivande kamrater i matematiklektioner för adjunkten Björnberg. Så där var det på det torra. Med latinet var det värre. Ingen lärare ville ta befattning med mig - det såg väl för hopplöst ut. (.). Jag fick knoga på egen hand både dagar och nätter. Det blev inte mycket tid till promenader och förströelser men jag minns bjudningen till Brunsbo och trevliga stunder hos familjerna Brulin och Nordin”.

En konstskola i miniatyr

Det är inte ofta man kan se en enskild lärares betydelse för sina elever men det kan man när det gäller ritläraren Olof Erlandsson. (lärare 1868-1910)

Den beundrade ritläraren lade för flera generationer skaradjäknar en fast och säker teknisk grund för de tekniska uttrycksmedel som är nödvändiga för arkitekter, ingenjörer liksom för konstnärer.

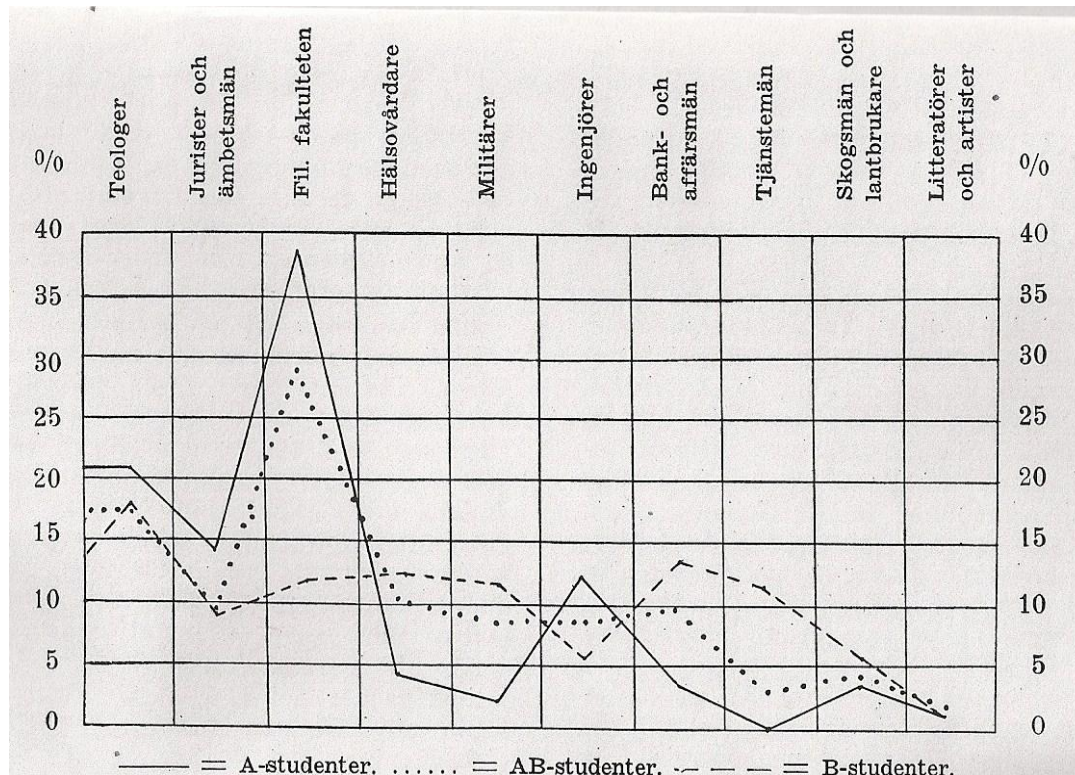
När **Birger Sandzén** intogs i Skara skola 1881 visade han stor talang för ritning och målning. Ritläraren **Olof Erlandsson** började 1882 ge Birger privatlektioner, vilka fortsatte med korta avbrott ända till Birgers studentexamen 1890. Birger Sandzén fortsatte sedan på Konstnärskörbundets skola i Stockholm. Han reste till USA, där han blev en mycket framstående och uppskattad målare och professor.

Erlandsson ägnade sig även under ferierna åt att dana elever, hos vilka han tyckte sig finna anlag. **Gustaf Sandberg** sedermera arkitekt i USA hörde till hans elever. **Torben Grut** och **Ivar Tengbom** blev också framgångsrika arkitekter vilket bland annat Stadion och Solliden på Öland visar, liksom Högalidskyrkan och Konserthuset i Stockholm. En fjärde duktig arkitekt blev **Ernst Torulf** i Göteborg.

Många fler skulle kunna nämnas.

Vilka yrken valde studenterna?

Skolan följer och förändras genom samhällets utveckling. Diagrammet visar vilka yrken eleverna valde utifrån de betyg de fått i mogenhet,

Jämte betygen i de olika examensämnena angavs ett särskilt betyg över allmän mogenhet.

Detta gällde 1864-1905.

Traditioner

Traditionerna är i stort sett bevarade genom åren. Den första studentexamen genomfördes i juni 1864 och finns ovan beskriven i ett referat av Rudolf Röding, en av de nio djäknar som var med den gången.

- Under tiden kollegiet sammanträder avspärrar 6:2 planen framför skolans ingång
- Rektor håller ett litet avslutningstal till de nybakade. Förr ropade vaktmästaren ”alla” eller höll upp det antal fingrar som visade hur många som kuggats
- Om alla klarat sig, ställde äldre studenter och gymnasister på led för att låta de nybakade ”löpa gatlopp”.
- Efter blomstersmyckning av de nybakade samlas studenterna i Krabbelund för att tåga till Botan.
- På stora planen i Botan är programmet ringdans , ridning och simning
- Därefter tågar man tillbaka till Krabbelund. Där hissas de nybakade studenterna innan de färdas hem- förr bars alla hem eller till stadsgränsen
- Klockan 8 på kvällen samling i Krabbelund för avmarsch till sången i Botan

Lekar i Botan

Föreningar bland lärljungarna vid Skara h. allm. läroverk

Något nära umgänge mellan de olika skolhushållen ägde knappast rum men man träffades ibland till kvartettsång. En kvartett i Djäknestallet på 1880-talet bestod av Gustaf Sandzén, förste tenor, Henrik Tham, andre tenor, Carl Tham, förste bas samt Fredrik Helén, andre bas.

För övrigt fanns ett stort antal föreningar som erbjöd djäknarna fritidsverksamhet.

Musikens Vänner (MV) är en av de äldsta föreningarna. Den bildades redan hösten 1886 och gav samma termin samt vårterminen 1887 två konserter och för behållningen av dessa samt en gymnastikuppvisning inköptes under läsåret 1887-88 en Rönichflygel. Priset var 1200 kronor och läroverket bidrog med 600 kronor.

DQ och OP på Läroverkets trappa idag Djäkneskolan 2010

MV är fortfarande i allra högsta grad en livaktig förening med årliga konserter i maj månad samt 6 november, Sen 1977 finns flickkören Octo Puella (OP). Körerna sjunger också vid uppvaktningen av rektor och biskop 1:a maj.

Idrottsföreningen

Skara var det första läroverket i landet att inrätta gymnastikundervisning 1829. Snart bildades en idrottsförening vilken utvecklade olika sektioner för allmän idrott, fotboll och handboll, tennis, ping-pong och badminton samt vinteridrott.

Penor - d. v. s. de yngre eleverna i gymnastiksalen

Djäknar från de övre årskurserna

Löjtnant Uberg, gymnastiklärare 1861

Skytteföreningen

Eftersom det ingick i djäknarnas undervisning att hantera gevär bildades också tidigt en skytteförening och skolan hade egen skjutbana. Föreningens medlemmar vann årligen stora framgångar i skolungdomarnas tävlingar i Stockholm.

Skaradjäknar 1902 vid skolmästerskapen i Stockholm

Övriga föreningar

Föreningen för litteratur, dramatik och musik hette **Idun** och föreningen för fysik och kemi **Bore**. I föreningen **Veronica** samlades de studenter som var speciellt intresserade av växter. Ibland gjordes små utflykter för att botanisera, på våren ofta till Tveta, där det fanns en del vårblommor. Kinnekulle var ett annat utflyktsmål. Djäknarna samlades också för att byta växter med varandra.

Bilden nedan är tagen från läroverkets gård, nordvästra hörnet

Skarabor utanför Berggrens salong 1:a maj, på väg att lyssna till sång och musik

Fester under läsåret

1880-talets stående festdagar var **Mårten Gås**, **Oscarsdagen** och **Lucia**. Till festdagarna räknades också den årliga utflykten (utmarschen) vidare sprutmönstringen (skolan hade egen brandspruta) och oktobermarknaden samt naturligtvis årsexamen.

Mårtengås var det lov efter rast, Gåsmarschen förbjöds av rektor Lagergren (1873-78).

Oscarsdagen den 1 december var stor illumination av skolan. Alla fönster i läroverksbyggnaden försågs med ljusbärare och sköttes av utsedda skolpojkar.

Lusse firades med utklädning,

Den årliga **utmarschen** ägde vanligtvis rum på hösten. Lärare och elever samlades på skolgården och under sång marscherade man sedan till någon naturskön plats

Nutidens djäkna i föreningen har fortsatt traditionen med utmarsch men då på våren – dock med buss.

Utmarsch vid Höjentorp 2010

Vid Skärvs kyrka 2010

Information

www.skardjaknarna.com

Västergötlands museum

Innehåll och bilder är hämtade ur tidskriften Skardjäknen årgångarna 1924-53 och Skardjäknarnas bildarkiv med flera källor.